

Лінійні неперервні функціонали

Означення 9.1.1. Нехай X – лінійні нормовані простори. *Функціоналом* називається довільне відображення $f: X \rightarrow \mathbb{R}$.

Означення 9.1.2. Функціонал $f: X \rightarrow \mathbb{R}$ називається *лінійним функціоналом*, якщо $\forall x, y \in X$ та $\forall \alpha, \beta \in \mathbb{R}$ виконується умова $f(\alpha x + \beta y) = \alpha f(x) + \beta f(y)$. Прикладами лінійних функціоналів є наступні відображення:

$$f: l_2 \rightarrow \mathbb{R}, x = (x_1, x_2, \dots, x_i, \dots), f(x) = a_1 x_1 + a_2 x_2.$$

$$f: C[a; b] \rightarrow \mathbb{R}, f(x) = \int_a^b x(t) dt; f(x) = x(a).$$

Означення 9.1.3. Функціонал f називається *неперервним в точці* $x_0 \in X$, якщо він є неперервним відображенням, тобто якщо

$$\forall \{x_n\}_{n=1}^{\infty} \subset X: x_n \rightarrow x_0 \implies f(x_n) \rightarrow f(x_0).$$

Як і для операторів, з неперервності лінійного функціонала в одній точці випливає його неперервність на всьому просторі. Якщо функціонал неперервний на всьому просторі, будемо називати його просто *неперервним*.

Зрозуміло, що для неперервних функціоналів також виконується умова

$$f\left(\lim_n x_n\right) = \lim_n f(x_n).$$

Означення 9.1.4. Лінійний функціонал f називається *обмеженим*, якщо $\exists c > 0$
 $\forall x \in X \quad |f(x)| \leq c\|x\|$.

Зауважимо, що оскільки норма в просторі $\mathbb{R}$ задається як модуль, це означення є частковим випадком означення 7.1.4. норми лінійного неперервного оператора.

Теорема 9.1.5. Лінійний функціонал є неперервним тоді та тільки тоді, коли він обмежений.

Означення 9.1.6. *Нормою лінійного неперервного функціонала f називається число*

$$\|f\| = \sup_{x \neq 0} \frac{|f(x)|}{\|x\|}. \quad (9.1)$$

З цього означення випливає, що $\forall x \in X \quad |f(x)| \leq \|f\| \cdot \|x\|$. (9.2)

Більше того, $\|f\|$ – це інфімум констант c , для яких нерівність $|f(x)| \leq \|f\| \cdot \|x\|$ виконується при всіх $x \in X$. Таким чином, можна дати інше означення норми лінійного неперервного функціонала.

Означення 9.1.7. *Нормою лінійного неперервного функціонала f називається число*

$$\|f\| = \inf\{c > 0: \forall x \in X \quad |f(x)| \leq c \cdot \|x\|\}.$$

Приклад 9.1.8. Перевірити лінійність, неперервність функціонала f та знайти його норму.

а) $X = l_1, x = (x_1, x_2, \dots, x_i, \dots), f(x) = x_1 + x_2.$

Перевіримо лінійність цього функціонала за означенням: нехай $x = (x_1, x_2, \dots, x_i, \dots) \in l_2, y = (y_1, y_2, \dots, y_k, \dots) \in l_2, \alpha, \beta \in \mathbb{R},$
тоді $f(\alpha x + \beta y) = \alpha x_1 + \beta y_1 + \alpha x_2 + \beta y_2 = \alpha x_1 + \alpha x_2 + \beta y_1 + \beta y_2 =$
$$= \alpha f(x) + \beta f(y),$$

тобто функціонал f – лінійний, отже, замість неперервності можна перевіряти його обмеженість.

Нехай $x \in l_1$, тоді

$$|f(x)| = |x_1 + x_2| \leq |x_1| + |x_2| \leq \sum_{i=1}^{\infty} |x_i| = \|x\|,$$

тобто $|f(x)| \leq \|x\|$, що означає обмеженість функціонала та дає оцінку для його норми : $\|f\| \leq 1$.

З нерівності (9.2) випливає що для лінійного обмеженого функціонала f вірна нерівність

$$\forall x \in l_2 \quad |f(x)| \leq \|f\| \cdot \|x\|.$$

Виберемо $x_0 = (1, 0, \dots, 0, \dots)$. Для нього також

$$|f(x_0)| \leq \|f\| \cdot \|x_0\|.$$

Але $\|x_0\| = 1$, $f(x_0) = 1$ тобто $|f(x_0)| = 1$, значить, $1 \leq \|f\| \cdot 1$.

Таким чином, одночасно виконуються дві нерівності: $1 \leq \|f\|$ та $\|f\| \leq 1$,

б) Розглянемо тепер той же самий функціонал, але в просторі $X = l_2$.

Нехай $x \in l_2$, тоді, користуючись нерівністю Коші-Буняковського $|(x, y)| \leq \|x\| \cdot \|y\|$, отримаємо оцінку

$$\begin{aligned} |f(x)| &= |x_1 + x_2| = ((1, 1, 0, 0, \dots), (x_1, x_2, \dots, x_i, \dots)) \leq \\ &\leq \|(1, 1, 0, 0, \dots)\| \|(x_1, x_2, \dots, x_i, \dots)\| = \sqrt{2} \|x\|, \end{aligned}$$

тобто $|f(x)| \leq \sqrt{2} \|x\|$, що означає обмеженість функціонала та дає оцінку для його норми : $\|f\| \leq \sqrt{2}$.

В нерівності $|f(x)| \leq \|f\| \cdot \|x\|$ виберемо $x_0 = (1, 1, 0, 0, \dots, 0, \dots)$. Для нього також

$$|f(x_0)| \leq \|f\| \cdot \|x_0\|.$$

Але $\|x_0\| = \sqrt{2}$, $f(x_0) = 1 + 1 = 2$ тобто $2 \leq \|f\| \cdot \sqrt{2}$.

Таким чином, одночасно виконуються дві нерівності: $\sqrt{2} \leq \|f\|$ та $\|f\| \leq \sqrt{2}$, тобто $\|f\| = \sqrt{2}$.

$$\text{в) } X = C[0,1], f(x) = \int_0^1 (t+1)x(t)dt.$$

Перевіримо його лінійність: нехай $x(t), y(t) \in C[0,1]$, $\alpha, \beta \in \mathbb{R}$, тоді

$$\begin{aligned} f(\alpha x + \beta y) &= \int_0^1 (t+1)(\alpha x(t) + \beta y(t))dt = \alpha \int_0^1 (t+1)x(t)dt + \\ &+ \beta \int_0^1 (t+1)y(t)ds = \alpha f(x) + \beta f(y), \end{aligned}$$

тобто функціонал f – лінійний.

Замість доведення неперервності функціонала f доведемо його обмеженість: нехай $x(t) \in C[0,1]$, тоді

$$|f(x)| = \left| \int_0^1 (t+1)x(t)dt \right| \leq \int_0^1 (t+1)|x(t)|dt \leq \int_0^1 (t+1) \max_{s \in [0,1]} |x(s)|dt = \|x\| \int_0^1 (t+1)dt = \frac{3}{2} \|x\|, \text{ тобто функціонал } f \text{ обмежений, та } \|f\| \leq \frac{3}{2}.$$

Для функціонала f виконується нерівність $\forall x \in C[0,1] \quad |f(x)| \leq \|f\| \cdot \|x\|$. Виберемо $x_0(t) \equiv 1 \in C[0,1]$, тоді $|f(x_0)| \leq \|f\| \cdot \|x_0(t)\|$.

Але $\|x_0(t)\| = \max_{t \in [0,1]} |x_0(t)| = 1$, $f(x_0) = \int_0^1 (t+1)dt = \frac{3}{2}$. Отже, $\frac{3}{2} \leq \|f\| \cdot 1$.

З цієї нерівності та з того, що $\|f\| \leq \frac{3}{2}$, випливає що $\|f\| = \frac{3}{2}$.

Нагадаємо, що символом $\mathcal{L}(X, Y)$ ми позначаємо сукупність лінійних неперервних (обмежених) операторів, що діють між просторами X, Y . У випадку $Y = \mathbb{R}$ простір $\mathcal{L}(X, \mathbb{R})$ позначається X^* та називається простором, спряженим до X .

 Означення 9.2.1. *Спряженим* до простору X називається простір лінійних неперервних функціоналів, заданих на X .

Оскільки спряжений простір X^* є частковим випадком простору $\mathcal{L}(X, Y)$, він також є нормованим простором з нормою, що задається формулою (9.1). Більше того, оскільки простір дійсних чисел $\mathbb{R}$ є банаховим, з теореми 7.2.2. випливає наступний результат.

Теорема 9.2.2. Спряжений простір X^* до нормованого простору X є банаховим простором.

Теорема 9.2.7. (Ріса). Нехай H — гільбертів простір. Тоді для будь-якого функціонала $f \in H^*$ існує єдиний елемент $u \in H$ такий, що $\forall x \in H$

$$f(x) = (x, u). \quad (9.5)$$

При цьому $\|f\| = \|u\|$. Зворотно, для будь-якого $u \in H$ формула (9.5) визначає функціонал f з нормою $\|f\| = \|u\|$.

Приклад 9.2.8. Перевірити лінійність, неперервність функціонала f та знайти його норму, якщо $x = (x_1, x_2, \dots, x_k, \dots) \in l_2$, $f(x) = x_1 + 3x_2 - x_4$. Оскільки l_2 — гільбертів простір, застосуємо теорему Рісса, тобто подамо заданий функціонал у вигляді скалярного добутку $f(x) = 1 \cdot x_1 + 3 \cdot x_2 + 0 \cdot x_3 + (-1) \cdot x_4 + 0 \cdot x_5 + \dots = (x, u)$, де $u = (1, 3, 0, -1, 0, 0, \dots)$. Зрозуміло, що $u \in l_2$. Отже, функціонал є лінійним та неперервним, а його норму знаходиться за формулою $\|f\| = \|u\| = \sqrt{1^2 + 3^2 + (-1)^2} = \sqrt{11}$.

Приклад 9.2.9. Перевірити лінійність, неперервність функціонала f та знайти його норму, якщо $x(t) \in L_2[0,1]$, $f(x) = \int_{[0, \frac{1}{2}]} x(t)(t+1)d\mu$. Знову застосуємо теорему Рісса та подамо функціонал у вигляді скалярного добутку

$$f(x) = (x, u), \text{ де } u(t) = \begin{cases} t+1, & t \in [0, \frac{1}{2}] \\ 0, & t \notin [0, \frac{1}{2}] \end{cases}. \text{ Оскільки функція } u(t) \text{ майже скрізь}$$

неперервна, вона належить просторові $L_2[0,1]$, тобто заданий функціонал є лінійним та неперервним. А його норма дорівнює $\|f\| = \|u\| =$

$$\sqrt{\int_{[0, \frac{1}{2}]} (t+1)^2 d\mu} = \sqrt{\int_0^{\frac{1}{2}} (t+1)^2 dt} = \sqrt{\frac{19}{24}}.$$

